

Har du en ane som var soldat før 1788 ?

Ved forordning 20. juni 1788 om stavnsbåndets ophævelse oprettedes et statsligt udskrivningsvæsen (Generalkrigskommissariatet), der fik ansvaret for udskrivningen af værnepligtige og dermed også for føringen af rullerne.

Men inden da: Der var principielt 2 måder at blive soldat på: Udskrevet eller hvervet.

Udskrivning

Efter to forordninger i 1701 lagdes bøndergårdene over hele kongeriget til lægder á 20 tønder hartkorn. ("lægd" kommer af sammenlægning). Købstædernes jordejendom, hovedgårdene og præstegårdene var undtaget, mens ryttergodset kom med fra slutningen af året. Matriklen af 1688 var grundlag for inddelingen. Fra hvert lægd skulle der udskrives én soldat til militsen.

For godsernes vedkommende fik godsejerne pligt til at føre fortegnelser ("reserveruller") over det værnepligtige mandskab. Indførelsen af stavnsbåndet 1733 hjalp godsejerne med at holde på det værnepligtige mandskab, som var "mandkøn af bondestanden" 18-36 år. (I visse perioder dog til 40 år). Godsejerne indsendte rullerne til de embedsmænd, som fra 1733 under betegnelsen "krigs- og landkommissærer" var chefer for hvert deres af de 4 udskrivningsdistrikter. Udenfor godserne var det amtmanden og amtsforvalteren, som førte rullerne.

På en årlig session, som blev forestået af udskrivningsdistriktets oberst, amtmanden og krigs- og landkommissæren udtoges det nødvendige antal værnepligtige til tjeneste ved hæren. Kun fysisk egnede fra bondestanden blev udskrevet, idet dog unge mænd, der havde fæstet gård, blev undtaget.

For perioden 1701-1788 skal udskrivningsarkivalier derfor findes i:

1) Amts- og amtsstuearkiver;

2) Godsarkiver; 3) Ryttergods-, kirke-, embeds-, skole- og hospitalsgodsarkiver.

De udskrevne værnepligtige tilgik den i 1701 oprettede "Landmilitis". Typisk var de værnepligtige kun indkaldt 3-4 uger i forsommeren foruden en ugentlig eksercits om søndagen. Efter 8 år som værnepligtige soldater havde de krav på "afskedspas". Ved siden af landmilitisen var der også en fast, stående hær af professionelle soldater. De var rekrutteret ved hvervning.

Hvervning

Hvervningen foregik i byerne. For omkring 75% vedkommende i tyske byer. Enten til rene geworbne regimente eller ved at lade værnepligtige og hvervede indgå i samme regiment. Kapitulationstiden (bindingsperioden) var normalt 8 år for menige, 6 år for underofficerer og 10-12 år for spillemænd. Det var muligt at forny kontrakten ved kapitulationens udløb. Det kaldtes "rekapitulation". Ved hvervningen modtog den hvervede et engangsbeløb, "håndpenge", som kunne svare til, hvad en håndværkersvend tjente på 3-4 måneder. Den faste løn var derimod ubetydelig og suppleredes hver 5. dag med et stort rugbrød, men ellers måtte soldaten holde sig selv med kost. Han havde dog frit logi og fri mundering og betalte ikke skat. Udenfor København var soldaterne privat indkvarterede i såkaldte "soldaterkamre", som bare kunne være loftrummet i et borgerhus.

Nogle soldater havde kone og børn, når de lod sig hverve. Disse fulgte så med og blev indlogeret sammen med manden. Børnene fik gratis skolegang. Hæren tillod kun op til en tredjedel af soldaterne at være gift. For at gifte sig måtte en soldat derfor skaffe sig tilladelse (et "fripas") hos sin regimentschef.

I garnisonsbyen gjorde de hvervede soldater vagttjeneste som skildvagter ved byportene og andre centrale steder og der var daglig et par timers eksercits på en central plads i forbindelse med vagt afløsning. Soldater, som ikke indgik i dagens vagtkompagnier, fik andre opgaver.

I fredstid kunne halvdelen af styrken blive "frimænd" i 11 af årets 12 måneder. De måtte i den tid helt klare sig selv, både med hensyn til logi, kost og beklædning. Ved at tilbyde sin arbejdskraft eller arbejde som håndværkere, kunne frifolk erhverve en større indkomst, end soldaterlønnen.

Arkivalier:

Et stort antal mandtalslister og reserveruller fra 1700-årene findes spredt bevaret i de militære arkiver i Rigsarkivet og i amts- og godsarkiverne på Landsarkiverne. For en uddybning af lægdsvæsenet for denne periode se f.eks:

"Oversigt over udskrivningsarkivalier 1700-1788 i Landsarkivet for Nørrejylland", 1999.

Karsten Skjold-Pedersen pegede ved sit foredrag om "geworbne krigskarle" i januar desuden på, at i Auditørarkiverne findes justitsprotokoller med navneregistre ført på fornavn. 10-20% af soldaterne har haft en sag på halsen.

Af litteratur specielt om disse emner kan nævnes:

- Personalthistorisk Tidsskrift 1987:1 s. 1-23 (Vores bibliotek har hæftet)
- Personalthistorisk Tidsskrift 2001:2 s. 235-241 Vores bibliotek har hæftet)
- "Pligt eller profession. Den danske hærs rekruttering siden 1660". Udg.af: Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste.
- Karsten Skjold-Pedersen: "Geworbne krigskarle. Hvervede soldater i Danmark 1774-1803, Tøjhusmuseet 2002 (Vores bibliotek har bogen)
- Karsten Skjold-Pedersen (udg.): "Otte år i Danmark. En hvervet soldats erindringer 1783-1791, Tøjhusmuseet 2005 (Meget spændende og velskrevet)